

УДК 81'37:82-97

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.7>

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА АПОСТОЛЬСЬКИХ ТА ПАТРІАРШИХ ПОСЛАНЬ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

SEMANTIC STRUCTURE OF THE APOSTOLIC AND PATRIARCH'S EPISTLES: COMPARATIVE ANALYSIS

Жарікова Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-0001-5339

*кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету грецької філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

Хрімлі П.С.,

orcid.org/0000-0002-1028-3142

*старший викладач кафедри історії та права
Донецького національного технічного університету*

У статті проаналізовано специфіку розвитку Апостольських та Патріарших послань у православної церковній традиції. Зазначено, що унікальною особливістю семантики релігійних послань є існування феномену подвійного компоненту в його структурі: теологічного елементу та культурного елементу. Теологічний компонент указує на християнство як на релігію Одкровення, яке передане у вигляді семантичної структури: джерело – інформація – адресат. Культурний компонент релігійних послань зумовлений мовою написання – грецьким койне II в. та елементами візантійського літературного субстрата. Головну увагу акцентовано на єдиній семантичній структурі, яка притаманна для Апостольських та Патріарших послань. Усі елементи структури повторюються з незначними відмінностями, які зумовлені різним адресатом, метою та історичним контентом часу виникнення послань. Акцентовано увагу на тому, що стилістика послань бере початок у візантійській літературній традиції, формує стиль Апостольських послань та через цитування впливає на стиль Патріарших послань, що надає текстам стандартизованості та канонічності. Таким чином, стиль послань зберігає стандартну семантичну композицію з обмеженим лексичним набором, у тому числі з теологічною термінологією і стійким лексичним уживанням та вживанням узуальних виразів. Канонічність лексичного вживання характеризується частим використанням термінів – визначених теологічних понять що до природи Бога та віри Церкви, що мають незмінну семантичну природу, а також використанням узуальних виразів і цілих речень. Акцентовано, що Апостольські та Патріарші послання, будучи релігійними посланнями вищої авторитетності Церкви, мають єдину семантичну структуру, зумовлену природою Одкровення Бога в християнській традиції і візантійською літературною традицією.

Ключові слова: Апостольські послання, Патріарші послання, семантична структура, подвійний феномен структури релігійного послання, стандартизованість тексту, канонічність.

The authors analyze the specifics of the Apostolic and Patriarchal Epistles in the Orthodox church tradition. It is noted that the unique feature of the semantics of religious Epistles is represented by the existence of the phenomenon of a double component in its structure - the theological element and the cultural one. The theological component points to Christianity as a religion of Revelation, which is transmitted by the scheme or the semantic structure: source – information – addressee. The cultural component of religious Epistles is the language of writing – Greek koine of the second century and the elements of the Byzantine literary substrate. It is focused that the style of the epistles originates in the Byzantine literary tradition, forms the style of the Apostolic Epistles, and, through quotations, influences the style of the Patriarchal Epistles, which gives

the texts strict standardization and canonicity. Thus, the style of the messages retains the standard semantic composition with a limited lexical set, including theological terminology and stable lexical use, as well as the use of casual expressions. Canonical lexical usage is characterized by frequent use of the terminology – clearly defined theological terms as for the nature of God and the faith of the Church. The emphasis is given to the fact that the Apostolic and Patriarchal Epistles, being religious messages of the highest authority of the Church, have the same semantic structure due to the nature of God's Revelation in the Christian and Byzantine literary traditions. The dual component of the semantic structure gives a unique feature to the Epistles that distinguishes these epistles from the other genres of the church literature. Preservation of the Byzantine literary substrate determines the standardization and strict canonicity of the text.

Key words: Apostolic Epistles, Patriarchal Epistles, semantic structure, double phenomenon of the structure of a religious Epistles, standardization of the text, canonicity.

Постановка проблеми. Релігійні послання у церковній традиції беруть свій початок від часу «навчання» християнської віри (Мтф. 28:19) [1, с. 179], вони забезпечують існування та функціональність самої церковної традиції. Апостольські послання були написані в період Основного Одкровення Бога, від самого початку свого існування мають вищий церковний авторитет, входячи до Біблійного канону, та є зразком віри та практики і, таким чином, чинником формування церковної традиції.

Має виняткове значення, що релігійні послання вищого авторитету повинні бути письмово зафіксовані. Саме у цьому разі семантика послання починає усвідомлюватися адресатом: якщо не проведені «ніякі письмові висловлювання, акустична субстанція не привертає уваги і залишається в тіні, оскільки розглядається як щось несуттєве» [2, с. 16]. Із закінченням часу Основного Одкровення корпус Апостольських послань припиняє свій розвиток, і функцію підтримки церковної традиції починають виконувати інші тексти, а саме послання Патріарха як Першоієрарха Церкви. Патріарх як голова Церкви *de jure* виконує місію порятунку свого народу на землі, тому його відповідальність за долю та спасіння усіх християн така ж сама, як у апостолів ранньої Церкви. Це стосується будь-якої діяльності Ієрарха, а особливо його навчальної місії, яка реалізується, головним чином, через написання духовних послань.

Сучасне послання Ієрарха Церкви у православної церковній традиції – це відкрите письмове звернення Патріарха до народу божого і до всіх людей за строго визначеними нагодами та у зв'язку з актуальними подіями сьогодення. Якщо Апостольські послання створювалися з метою формування і збереження церковної традиції у разі загрози її втрати, то Патріарші послання ставлять собі за мету збереження традиції, яка може бути втрачена з плином часу; важливою функцією послань є передавання церковної традиції прийдешнім поколінням. Відповідаючи викликам часу, патріарші послання, зберігаючи апостольську віру, доповнюють церковну тради-

цію сучасним історичним, політичним і соціальним контентом. Спільна семантична структура Апостольських і Патріарших послань установлює єдність, спадкоємність та наступність духовних послань між собою, вони входять до складу церковної традиції, яка передається поколінням, установлює спільний хронотоп; усе це становить особливий інтерес із боку біблійної текстології, патристичної літератури, агіографії та лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Апостольські послання є предметом вивчення в текстології Нового Завіту, найбільш відомі дослідження проводилися Д. Гатрі (2016), Б. Мецгер (2007), С. Головащенко (2014) та ін. Патріаршим посланням як жанру духовної літератури присвячено велику кількість досліджень (Т. Іцкович (2019), З. Ін Ен (2001), А. Смоліна (2015), Т. Тарасюк (2006) та ін.).

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці проблема взаємозв'язку Апостольських і Патріарших послань не розглядалася, таким чином, актуальність цього дослідження визначається необхідністю встановити загальні елементи семантичної структури, які виступають доказовою базою взаємозв'язку та семантичної єдності Апостольських та Патріарших послань.

Виклад основного матеріалу. Унікальною особливістю семантики релігійних послань є існування феномену подвійного компоненту в його структурі, за якого релігійне послання у християнській традиції містить Божественне Одкровення (теологічний елемент компоненту) [3, с. 67] і водночас є літературним текстом, сформованим на основі візантійської літературної традиції (культурний елемент компоненту). Теологічний компонент релігійних послань відбиває природу Божественного Одкровення, мета і зміст якого є предметом християнської віри та практики. Феномен Божественного Одкровення завжди вказує на християнство як на надприродну релігію, тобто релігію, яка була отримана надприродним чином, шляхом Саморозкриття Бога людям [3, с. 61]. Процес Саморозкриття сформував механізм Божественного Одкровення, який може бути

зрозумілий як послання Бога до людей і переданий у вигляді схеми або семантичної структури: джерело – інформація – адресат [3, с. 67–68], де джерелом (адресантом послання) є Бог, інформація – зафіксований письмово і переданий контент послання, адресат – люди, яким адресовано послання, або народ божий. Таким чином, релігійне послання – це отриманий, текстуально зафіксований та переданий досвід Божественного Одкровення в межах церковної традиції.

Семантична структура послання, що відображає природу Божественного Одкровення, характерна як для Апостольських, так і для Патріарших послань, також одночасно зумовлює й їх відмінність: Апостольські послання належать до канонічного корпусу Святого Письма (Біблії) як частини Одкровення, а Патріарші послання є частиною Священного передання Церкви як частини Одкровення. Якщо корпус Апостольських послань чітко зафіксований і не підлягає модифікації починаючи з другого віку [4, с. 52], то Ієрарх Церкви створює свої послання регулярно протягом церковного року як відповідь на виклики сучасності, які стоять перед Церквою. Загальна семантична структура релігійних послань копіює семантичну схему процесу Божественного Одкровення і складається з таких елементів: вступ (вітання, звертання до адресата, благословення); основна частина (вирішення питань віри і дисципліни Церкви з обов'язковою аргументацією, настановою); висновок (підтвердження статусу автора, благословення).

Культурний компонент релігійних послань переважно зумовлений мовою написання – грецький койне II ст. й історичним контекстом часу, в якому вони створюються. Сучасна лінгвокультурологія визначає мову як «структурний вузол розгалуженої системи свідомості» [5, с. 83], де мова одночасно зумовлює і реалізує ментальність як властивість свідомості. Таким чином, семантика Апостольських послань, написаних на грецькому койне, містить грецький культурний субстрат – візантійську письмову культуру, – зумовлений грецькою ментальністю. Цей феномен створює та демонструє специфічну системність мислення, властиву для Апостольських і Патріарших послань. Дотримуючись спадкоємності з Апостольськими посланнями, Патріарші послання зберігають класичний візантійський епістолярний стиль, формуючи строгу канонічність і стандартизованість тексту [6, с. 94].

В Апостольських посланнях візантійський літературний субстрат проявляється у семантичній структурі тексту: вступ – основна частина –

висновок. Вступ, «проемій» [7, с. 182], містить формулу вітання, в якій автор називає себе та адресата; як правило, детальним є опис адресата. Уважається, що у цьому виражаються християнська скромність автора та повага до адресата; також у тексті вступу міститься подяка Богові та благословення – таким чином, починають формуватися й так звані узуальні вирази, характерна риса, притаманна також і Патріаршим посланням: «Павло, волею Божою покликаний апостол Ісуса Христа, і Сосфен, брат церкві Божій у Коринфі, освяченим у Христі Ісусі, покликаним святим, з усіма, хто призиває ім'я Господа нашого Ісуса Христа, у всякому місці, у них і у нас: благодать вам і мир від Бога Отця нашого і Господа Ісуса Христа. Завжди дякую Богові моєму за вас заради благодаті Божої, дарованої вам у Христі Ісусі, бо в Ньому ви збагатилися всім, усяким словом і всяким пізнанням, – тому що свідчення Христове утвердилося у вас, – так що ви не маєте нестачі ні в якому даруванні, чекаючи явлення Господа нашого Ісуса Христа, Який і утвердить вас до кінця, щоб бути вам неповинними в день Господа нашого Ісуса Христа. Вірний Бог, Яким покликані ви до єднання з Сином Його Ісусом Христом, Господом нашим» (1 Кор. 1:1-9) [1, с. 999–1000]. Патріарші послання також зберігають усі елементи вступу, розширюючи аудиторію адресата до всіх людей доброї волі. При цьому додається обов'язковий оцінюючий компонент, який передає дотримання християнської заповіді любові і відповідальність Предстоятеля за порятунок своєї пастви: «Варфоломій, Божою милістю Архієпископ Константинополя, Нового Риму і Вселенський Патріарх Церковній Повноті. Благодать, милість і мир від Воскреслого в славі Спасителя нашого Ісуса Христа. Дорогі возлюблені браття і діти в Господі, Христос Воскрес!» (+ Βαρθολομαῖος, Ελέω Θεού Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως – Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης Πάντι το Πληρώματι της Εκκλησίας Χάριτι. Ειρήνην και ελέος παρα του Ενδόξως Αναστάντος Σώτηρος Χριστού. Αδελφοί και τέκνα ἐν Κυρίῳ προσφιλή και ἐπιπόθητα, Χριστός Ανέστη! [8]. Отже, звернення може супроводжуватися святковим привітанням, наприклад: «Христос Воскрес!» [8].

Таким чином, єдина семантична структура послань буде підтримуватися одночасно теологічним та культурним компонентами.

В Апостольських посланнях другий елемент семантичної структури становить основну частину тексту послання, в якій розкривається тема, висловлюються головна ціль та завдання послання: це насамперед недопущення втрати

або загрози переривання церковної традиції шляхом спотворення християнської віри, фіксування літургійної практики, створення віростверджень, які набувають вид стійких виразів, або формул віри. Таким чином, автори текстів Апостольських послань структурують основну частину свого твору виходячи зі свого внутрішнього розуміння проблеми, що виникла у Церкві, використовуючи сумарну аргументацію: по-перше, специфічну єврейську аргументацію з установами теологічного причинно-наслідкового зв'язку та посиланнями на Письмо Старого Завіту, по-друге, використання візантійського високого епістолярного стилю, який покликаний посилити позитивний ефект висловлювання логічного єврейського контенту. Наприклад, у Посланні до Галатів Апостола Павла міститься шість аргументів грецької риторики (Гал. 3:1–4:31) [9, с. 145].

В Апостольських посланнях візантійський літературний субстрат проявляється також через елементи елліністичної стилістики, наприклад «асиндетон» (ἀσύνδετον): «Тож дайте кожному належне: кому податок – податок, кому мито – мито» (Рим. 13:7); «градація» (gradatio): «Та й не тільки це, але ми хвалимось і в утисках, знаючи, що утиск виробляє терпеливість, терпеливість – досвід, а досвід – надію» (Рим. 5:3-4); «парономазія» (παρονομασία): «Не кожне тіло таке саме тіло, але інакше тіло в людей, інакше тіло в тварини, інакше тіло у птиць, й інакше у риб» (1 Кор. 15:39); «антитетика» (ἀντιθετικὸς): «...ти, отже, що інших навчаш, себе самого не навчаш! Проповідуєш не красти, а сам крадеш!» (Рим. 2:21); «парентеза» (παρένθεσις): «А одруженим заповідаю не я, а Господь: жінці з чоловіком не розлучатися, – якщо ж розлучиться, то нехай буде безшлюбна або помириться з чоловіком своїм, – і чоловікові не залишати своєї жінки» (1 Кор. 7,10-11); «анаколуф» (ἀνακόλουθον): «А щодо облудних братів влазнів, які крадькома пролізли, щоб підглядати нашу свободу, що її маємо в Ісусі Христі, щоб нас поневолити, ми їхньому велінню не поступилися ні на хвилину, щоб правда Євангелії залишилася у вас» (Гал. 2:4-5); «пролепс» (πρόληψις): «Бо й Христос, щоб привести нас до Бога, один раз постраждав за гріхи наші: праведник – за неправедних, умертвлений тілом, але оживлений у дусі, в якому він пішов проповідувати навіть тим духам, що в темниці; тим, що колись були неслухняні, яких очікувало довготерпіння Боже за часів Ноя, коли будувався ковчег, в якому мало, тобто вісім душ, урятувалися водою» (1 Пет. 3:18-20); «еліпс» (ἔλλειψις): «Хто оре, мусить орати в надії, і хто

молотить, – молотить теж у надії, що матиме щось із того» (1 Кор. 9:10); «хіазм» (χιασμός), та «паралелізм» (παράλληλισμός): «Знищу мудрість мудрих і розум розумних звівечу» (1 Кор. 1:19); «плеоназм» (πλεονασμός): «Де мудрий? Де учений? Де дослідувач віку цього?»; «риторичні запитання»: апостоли використовують Я-риторичні запитання, які передбачають негативну відповідь залежно від контексту: «Чи ж усі апостоли? Чи ж усі пророки? Чи всі учителі? Чи ж усі чудотворці? Чи ж усі мають дар зціляти? Чи ж усі мовами говорять? Чи ж усі тлумачать?» (1 Кор. 12:29-30). Отже, елементи візантійської стилістики мають функцію прикрасити текст та емоційно вразити адресата, до якого звертається послання.

У посланнях Патріарха візантійський літературний субстрат зберігається шляхом використання канонічної стилістики Апостольських послань, шляхом набуття стандартизованості тексту, збереження узуальних виразів, збереження незмінного набору компонентів: адресант, адресат, подія як тема послання, посилання на інший текст, який має вищий релігійний авторитет або давність (Апостольські послання, патристична література, Св. Письмо), релігійні настанови, привітання, заклик, закінчення послання. Ці компоненти зберігають стандартну семантичну композицію з обмеженим лексичним набором, у тому числі з теологічною термінологією і стійким лексичним уживанням. Текстова композиція канонічного послання включає в себе найменування виду тексту, вступ, основну частину (інформативно-розповідний і повчально-інтерпретуючий елементи) та закінчення. Це необхідна і достатня кількість елементів композиції послання Патріарха.

Канонічність лексичного вживання характеризується, з-поміж іншого, частим використанням термінів – чітко визначених теологічних понять щодо природи Бога та віри Церкви, що мають незмінну семантичну природу, а також використанням узуальних, стійких виразів і цілих речень. Узуальні вирази – це стандартизовані лексеми, які використовуються в патріарших посланнях, такі як: «Христос Воскрес!» («Χριστὸς ἀνέστη!»), «Воскреслий Господь наш Ісус Христос» («Ὁ Ἀναστὰς Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς»), «Христос воскрес і ми воскреснемо!» («Χριστὸς ἀνέστη! Καὶ ἡμεῖς θὰ ἀναστηθῶμεν!»), тощо [8]. Такі лексеми притаманні для високого церковного стилю, тому послання набуває стиль панегірику.

У посланнях Патріарха тема посідає значну частину послання і складається з інформативно-оповідної частини і повчально-інтерпретуючої

частини. Інформативно-оповідна частина послання є фрагментом, який розкриває предмет та тему послання у формі оповіді. Повчально-інтерпретуюча частина являє собою етичний дидактичний контент: це посилення, заклики, настанови, увіщування, побажання, поради адресанта, що створює особливий рятівний та повчальний характер усього духовного послання у цілому. Посилення на інший текст є невід'ємним семантичним компонентом у Патріарших посланнях, переважно вони спогадують тексти Священного Писання та висловлювання інших найвищих духовних авторитетів. Посилення здійснюють роль підсилення авторитету послання і надають йому священності та літургічності. Також посилення на авторитетні тексти співпадає з традиціями візантійської стилістики. Візантійська література спиралася на давні традиції, створюючи традицію архаїзмів та стандартизованого тексту, визнавала і навіть заохочувала будь-які копії, скорочення і коментарі древніх джерел «μίμησις» [7, с. 120]. До обов'язкових елементів у духовних посланнях зараховують також назву тексту, дату послання, підпис Патріарха, місце складання послання. Заголовок тексту зазвичай зустрічається у святкових посланнях, він

міститься перед основним текстом, може бути представлений фрагментом молитви, Євангелія, псалму та іншими священними текстами.

Завершальна частина Апостольського послання та послання Патріарха – закінчення – містить зазвичай традиційні заключні молитовні формули: «В ім'я Отця і Сина і Святого Духа!», «Христос Воскрес!», «Амінь» («τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», «Χριστὸς Ἀνέστη!», «Ἀμήν») тощо [8]. Офіційним закінченням послання Патріарха вважаються зазначення року написання послання, підпис Патріарха, найменування його духовного сану, а також особливий знак чернецтва у формі хреста: «+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος διάκτρος πρὸς Χριστὸν Ἀναστάντα εὐχέτης πάντων ὑμῶν» [8].

Висновки. Апостольські і Патріарші послання, будучи релігійними посланнями вищої авторитетності Церкви, мають єдину семантичну структуру, зумовлену природою Одкровення Бога в християнській традиції і візантійській літературній традиції. Подвійний компонент семантичної структури надає посланням унікальної особливості, яка відрізняє ці послання від інших жанрів церковної літератури. Збереження візантійського літературного субстрату зумовлює стандартизованість і строгу канонічність тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новый Завет на греческом языке с подстрочным переводом. Санкт-Петербург : Российское Библейское общество, 2003. 1406 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 140 с.
3. Коллинз Дж.О. Фундаментальная теология. Санкт-Петербург : Святой Крест, 1993. 241 с.
4. Мецгер Б. Канон Нового Завета. Возникновение, развитие, значение. Москва : ББИ, 2008. 349 с.
5. Буянова Л.Ю., Начкебия Э.В. Ментальность как лингвистическая категория. *Культурная жизнь Юга России*. 2009. № 4(33). С. 82–84.
6. Даниель-Ропс А. Ключ к пониманию Священного Писания. Брюссель : Жизнь с Богом, 1982. 698 с.
7. Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2004. 480 с.
8. URL: <https://ec-patr.org/patriarchik-podeixis-p-t-gi-pascha-2012> (дата звернення: 20.06.2021).
9. Оун Д. Библия и литература античности: греко-римский период / пер. Б.П. Дьяконова. Екатеринбург : Уральский университет, 1998. С. 146.